№27 (2018) стор. 111-116

The National Academy of Fine Arts and Architecture

Ukrainian Academy of Fine Art. Research and Methodology Papers

ISSN 2411-3034

Website: <http://naoma-science.kiev.ua/>

УДК 76.021:97

ID ORCID 0000-0002-9172-8923

DOI: <https://doi.org/10.33838/naoma.27.2018.111-116>

Юлія Каменецька

магістр графіки, аспірантка кафедри

теорії та історії мистецтва НАОМА

katenecka.yliya@ukr.net

*Науковий керівник **Нестеренко П.В.**,*

кандидат мистецтвознавства, доцент

КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ЕКСЛІБРИСІ

Анотація. У статті досліджується роль комп'ютерних технологій у розвитку книжкової мініатюри – екслібриса, висвітлюється український досвід роботи у графічних редакторах на прикладах існуючих екслібрисів.

Ключові слова: екслібрис, графічний редактор, гравюра, комп'ютерна графіка, книжкова мініатюра.

КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЭКСЛИБРИСЕ

Юлия Каменеца

Аннотация. В статье исследуется роль компьютерных технологий в развитии книжной миниатюры – экслибриса, освещается украинский и европейский опыт работы в графических редакторах на примерах существующих экслибрисов.

Ключевые слова: экслибрис, графический редактор, гравюра, графика, книжная миниатюра.

COMPUTER TECHNOLOGIES IN CONTEMPORARY UKRAINIAN EX-LIBRIS.

Yuliia Kamenetska

Annotation. The article describes the role of computer technologies in the development of book miniatures – ex-libris, highlights the Ukrainian and European experience in graphic editors on examples of existing ex-libris. The text is accompanied by illustrations – ex-libris, photo and table.

The urgency of the chosen topic is due to the fact that the new technologies of creating exlibris, are actively developing in connection with technological progress, and desire for professional self-improvement in line with modern requirements. It positively influences on creativity of artists of exlibris and enriches the process of creative thinking. At the same time, the problem of creating graphic works thanks to modern technologies is due to the lack of knowledge about the work in digital media and the artist's commitment to the mastered technique, which results in limited technological experience in the artist's work.

The research analyzes a number of scientific works, which highlight different thematic areas of development of modern Ukrainian exlibris. The study first describes in detail the principle of working in digital media, the possibility of computer graphics as a technique that can visually imitate any other, and also consider printing capabilities on printer devices through various types of paper, as well as the process of creating a Ukrainian exlibris.

The art of Ukrainian exlibris is created thanks to the graphic works of classics and modern artists. It is constantly evolving and improving. New techniques and methods of printing are being approved, new and sometimes unexpected instruments such as textured natural materials or household items (threads, fabric, etc.) are used.

Computer graphics help make exlibris more diverse and bring it to a new level. Technological skills of artists over the last century have rapidly developed, but have not lost their classical background. Undeniably, modern technology and graphic arts gradually merge into a single direction and create a classic and multifaceted world of modern exlibris.

Keywords: *ex libris, graphic editor, engraving, graphics, book miniature*

Постановка проблеми. У пропонованому дослідженні автором розглянуто еволюцію розвитку графічних технік і сучасних технологій у мистецтві книжкової графіки, а також вплив комп'ютерної графіки на творчість художників екслібриса та формування авторського бачення задля створення графічного твору.

Актуальність дослідження. Актуальність обраної теми обумовлена появою нових технологій у творенні екслібриса, активним розвитком технологічного прогресу, бажанням професійного самовдосконалення в руслі сучасних вимог. Це позитивно впливає на творчість художників екслібриса, збагачуючи процес їхнього творчого мислення. Водночас існує проблема у роботі над графічними творами з використанням новітніх технологій, що обумовлене необізнаністю сучасних митців з цифровими носіями та прихильністю художників до звичної вже техніки. Це зумовлює обмежений технологічний досвід у творчості графіка.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями. Робота виконана в рамках дисертаційного дослідження за темою, заявленою на кафедрі теорії та історії мистецтва НАОМА.

Аналіз останніх досліджень. Автор дослідження аналізує низку наукових праць, в яких висвітлено різні тематичні напрями у розвитку сучасного українського екслібриса.

Особливо цікаві в цьому плані наукові праці П. В. Нестеренка, який присвятив екслібрисові чималу кількість наукових публікацій і тим самим сприяв створенню вагомому наукового пласта. Зокрема, його авторству належить фундаментальна праця «Історія українського екслібриса»; науковцем опублікована низка статей на тему жанрових напрямів графічного твору «Пам'ятки культури в дзеркалі українського екслібриса», «Україна на міжнародних конгресах екслібрисів», «Український екслібрис ХХІ століття». Також слід зауважити, що в сучас-

них фахових виданнях темі екслібриса присвячені статті молодих науковців та дослідників графічного мистецтва, серед яких праця М. Купкіної «Сучасні міжнародні художники екслібриса», де йдеться про розвиток сучасного екслібриса, що базується на західному художньому досвіді (135–40). Також у названій праці зазначено, що екслібрис охоплює багато технік, зокрема й комп'ютерну графіку.

М. Ваврух у статті «Екслібрис у творчості львівських художників-шістдесятників» зосередила нашу увагу на мистецькому спадку, переданому сучасникам художниками-шістдесятниками, а також про можливості сучасних технологій (93–8).

Зазначення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Дане дослідження заторкує важливі, раніше не досліджені аспекти вивчення теми українського екслібриса, а саме зв'язок сучасного графічного мистецтва і технологій, їхній вплив на світобачення художника та його творчий шлях у ХХІ ст.

Методологічне або загальнонаукове значення авторських розробок. Методи та прийоми дослідження, описані в статті, можуть бути використані в навчальному процесі студентів вищих навчальних закладів мистецького спрямування.

Новизна наукового дослідження. У дослідженні вперше детально описано принципи роботи на цифрових носіях, можливості комп'ютерної графіки як техніки, що візуально може імітувати будь-яку іншу, а також розглянуті можливості друку на принтерних пристроях за допомогою різних типів паперу.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є вивчення сучасних технологічних можливостей в мистецтві екслібриса та аналіз ефективності роботи з технікою комп'ютерної графіки.

Виклад основного матеріалу. Кінець ХХ – початок ХХІ століття – це активний період розвитку мистецтва екслібриса («ex libris» лат.), коли власники бібліотек замовляють художникам ексклюзивні

екслібриси, а колекціонери шукають нові та оригінальні екземпляри. Екслібрис завжди сприймався більше як уособлення власника книгозбірні, його психологічний портрет з натяком на життєві захоплення. Не важливо, ким був замовник за фахом – екслібрис залишався відображенням того, що він хотів бачити у власному книжковому знаку.

Починаючи з ХХ ст., найпоширенішими стали сюжетні екслібриси, в яких художник відтворював уподобання замовника.

Сучасні технологічні можливості у створенні книжкових мініатюр дали змогу художникам графічного мистецтва звертатися до комп'ютерної графіки. У 1990-ті роки в Україні та поза її межами було розгорнуто низку тематичних виставок екслібриса, організованих президентом Українського екслібрис-клубу П. В. Нестеренком. Серед них: «Жінка в екслібрисі» (1993), «Релігій багато – Бог один» (1994), «Виставка українського та зарубіжного екслібриса» (1995), «Виставка українського екслібриса в Лондоні» (1999), «Міста і культура України в екслібрисі і малій графіці» (2001).

На виставках були представлені роботи, створені також за допомогою комп'ютерних технологій. Перевагою такого виду графіки є економія часу, ресурсів та чистота роботи в «цифрі». Варто зауважити, що комп'ютерна графіка дала можливість відобразити екслібрис в електронному вигляді на певному носії без процесу друку на папері, який є недовговічним.

Класична академічна школа, що передувала досвіду сучасних технік, стала важливим підґрунтям для роботи з книжковим знаком. Митці починають експериментувати з імітацією реальних графічних і живописних технік та ефектів у графічних редакторах на комп'ютерах. Найбільшого поширення набуває растрова графіка, що максимально відтворює ефект пензля, пера чи літографського відбитка.

У 1994 році в Японії виникає таке явище, як QR-код (іл.1). З самого початку він був задуманий як технічна автомобільна позначка, де поміщався великий обсяг закодованої інформації про об'єкт чи деталь (QR Code). Проте зараз QR-код з'являється практично всюди, де є потреба шифрування великого обсягу інформації або ж економії місця у дизайні продукту чи друкованої продукції для певних соціальних або громадських заходів. QR-код використовують як аналог екслібриса для позначення бібліотек, бібліо-

графічних покажчиків та рідкісних колекцій. Електронні архіви та друковані видання також мають позначку, яка виглядає лаконічно та займає мінімальну площу, що спрощує розташування великого обсягу інформації на обкладинках, табличках та рекламній чи топографічній продукції. Проте екслібрис у вигляді графічного відбитка на папері не втрачає актуальності, як не втратила актуальності книга для справжнього знавця. Зауважимо, що завдяки колекціонерам графічних мініатюр та книголюбам-поціновувачам друкований екслібрис не пішов у небуття, а й досі розвивається і жанрово, і технічно.

Книжкова графіка завжди була багатою на різноманітні техніки. Такі класичні техніки, як ксилографія чи ліногравюра дозволяли створити не лише станкову гравюру, але й дуже детально, майже ювелірно пророблену книжкову мініатюру. Літографія – складний технологічний комплекс, який включав у себе як підготовку каменю до друку, так і подальше друкування.

Офорт – одна з найпопулярніших технік ще з початку історії екслібриса, вон наочно демонструє багатство ефектів на відбитку. Це й ілюстративна деталізація, і багатство кольору після друку. Світлотіньовий ефект офорта залежав від ступеня травлення пластини та сили натиску валика офортного верста. Цікаво, що офортний верстат стандартного вигляду з'явився під впливом токарного виробництва й технології прокатування пластини задля виправлення радіуса кривизни поверхні. Офортний станок став зручним інструментом в руках художників-графіків,

Іл. 1. «QR-код» (приклад візуального творення образу у вигляді знака із закодованою інформацією)

Іл. 2. Художник Р. Виговський. Екслібрис Клауса Віттала. Комп'ютерна графіка (CAD). 2006

адже раніше процес друку відбувався під пресом за допомогою дерев'яних дошок, скалок чи навіть ложок, якими водили поверхню гравірованої дошки, що була притиснута лицьовим боком до паперу. Папір попередньо зволожували задля ефективнішого вбирання ним пігменту друкарської фарби.

Комп'ютерна графіка значно спростила всі технологічні моменти, адже навіть друк готового зображення на принтерному пристрої займає менше часу та дає більш очікуваний результат, за винятком того, що остаточний колір зображення після друку не завжди співпадає за тоном у зв'язку з певною структурою конкретних принтерних фарб.

Завершений екслібрис підписується художником-автором у такому порядку: прізвище та ініціали, рік виготовлення та порядковий номер відбитка у співвідношенні до загальної кількості надрукованих відбитків цього зображення. *Ex libris* передається замовникові друкованим на цупкому непрозорому папері чи, як зараз практикують, на самоклеючому папері. Даний тип друку є найзручнішим, оскільки він спрощує процес наклеювання екслібриса на форзац книги, надійно тримається і не потребує використання клею, який завдає шкоди книзі.

Для позначення екслібриса, створеного за допомогою техніки комп'ютерної графіки, використовують три латинські літери – «CAD» (англ. computer-aided design, що означає «використання комп'ютерних технологій у проектуванні»).

Програмне забезпечення для роботи в комп'ютерній графіці – це широкий вибір програм, проте серед них варто виділити три основні: Adobe Photoshop – для растрової графіки; Adobe Illustrator чи Corel Draw – для векторної графіки; програми типу Gimp, Inkscape та Livebrush – для роботи з різними типами графіки, включно з фрактальною. Останні оновлені версії програм пакета Adobe дають можливість максимально зручно та без зайвих панелей інструментів працювати із зображенням. Особливою популярністю користується програма Adobe Photoshop, адже спектр фільтрів та інструментів для створення й корекції зображення є широким і доступним для постійного вдосконалення, й не втомлює око своїм інтерфейсом.

Порівняно з творенням кольорової гравюри на папері, в комп'ютерній графіці зображення теж може містити необмежену кількість кольорів та відтінків.

Серед сучасних художників екслібриса, котрі надають перевагу комп'ютерній графіці, варто виділити Руслана Виговського з Києва, Володимира Окрутного з Тернополя та Петра Малишка з смт Немішаєве Київської області. Їхні роботи увібрали в себе елементи класичної академічної школи та новітні елементи цифрової графіки.

Р. Виговський надрукував офсетним способом тираж своїх графічних творів, виконаних у техніці комп'ютерної графіки. Він використовує реалістичні сюжети та активно працює в абстрактному напрямку. В його роботі «Екслібрис Клауса Віттала» (іл. 2) виразне зображення вирає кольором та виділяється контрастними прийомами. Екслібриси художника сповнені деталей, що викликає зацікавлення глядача. Їх хочеться роздивлятися немов би у калейдоскопі. Роботи майстра вирізняються характерною палітрою, де темні насичені кольори холодного спектру легко поєднуються з яскравими теплими відтінками, створюючи насичену кольорову гаму.

Комп'ютерна графіка дає великі можливості, завдяки чому автор намагається імітувати олійний живопис. Його екслібриси – це зображення, що утворюються у вирі змішаних кольорових плям.

Поруч із зображенням завжди фігурує шрифтовий напис: «ex libris» та ім'я його власника. Зазвичай, підпис автора та ім'я замовника подають англійською мовою, що є зручним у разі експонування роботи поза межами України. Для кожного окремого екслібриса Р. Виговський ретельно підбирає шрифт, котрий відрізняється за формою чи кольором, що дає змогу не обмежувати уяву в процесі роботи. А використання нейтральних шрифтів сприяє акцентуванню уваги на основному зображенні. Йдеться про легкі гарнітури друкарських шрифтів середньої товщини без зарубок (англ. *typeface*, від нім. *Garnitur* – «комплект»). Сімейство накреслень шрифтів, що мають загальні стильові особливості та різні деталі рисунка знаків. У деяких випадках гарнітура складається з одного накреслення. Як назва гарнітури часто використовується ім'я художника, який спроектував її або її прототип).

Художник екслібриса В. Окрутний комбінує зображення та різні типи шрифту одночасно. Його екслібриси – це твори, в яких об'єкти, символи чи образи оформлені у шрифтові «рамки», які підкреслюють індивідуальність замовника, рід його діяльності чи життєві захоплення. Так, у роботі «Екслібрис П. Нестеренка» (іл. 3) поєднано графічне зображення портретів Т. Г. Шевченка та замовника.

Шрифт є невід'ємним елементом для створення виразної композиції. Художник-графік В. Окрутний використовує рукописні та друкарські шрифти, завдяки яким з'являється можливість надати додаткових ефектів виразності, наприклад додатковий контур, тінь чи підсвічування. Так, скажімо, портрети замовників (якщо такі наявні в екслібрисах митця), створюються лінійно, контурно. Іноді художник використовує додаткову штриховку площини чи окремих ділянок зображення задля передачі глибини простору.

Натомість художник екслібриса Петро Малишко, який упродовж 1997–2000 років створив 51 екслібрис у техніці комп'ютерної графіки, довівши, що талановитий художник здатний освоїти новітні технології у будь-якому віці та на будь-якому етапі творчого шляху (Нестеренко, Фантазмагорії 112). Його роботи вирізняються авторським баченням, а саме композицією плями. Митець вдало поєднує елементи сучасного мистецтва: абстрактність образу, вигадливість форм та кольорову гаму, створену відповідно до настрою кожного екслібриса (іл. 4). Шрифтові елемен-

Іл. 3. Художник В. Окрутний. Екслібрис Петра Нестеренка. Комп'ютерна графіка (CAD). 2013

ти в його творах лаконічно вписуються в зображення, підкреслюючи динаміку ліній та ненав'язливо акцентуючи увагу на власницькому написі. П. Малишко, багатогранний художник-графік, все життя експериментує з техніками, перебуваючи в пошукові нових підходів, вдосконалюючи авторський почерк.

Головні висновки. Мистецтво українського екслібриса твориться завдяки графічним творам класиків та сучасників, постійно розвиваючись та вдосконалюючись. Утверджуються нові техніки та способи друку, застосовуються нові, іноді досить несподівані інструменти, такі, скажімо, як фактурні природні матеріали чи побутові предмети (нитки, тканина тощо).

Іл. 4. Художник Петро Малишко. Екслібрис «Gmbridge F.I.S.A.E.». Комп'ютерна графіка (CAD). 1998

Комп'ютерна графіка допомагає зробити екслібрис різноманітнішим та вивести його на інший рівень. Технологічні навички художників за останнє століття стрімко розвинулися, не втративши класичного підґрунтя. Безперечно, сучасні технології та графічне мистецтво поступово зливаються воедино, створюючи класичний та багатогранний світ сучасного екслібриса. Чи залишиться екслібрис у майбутньому в сучасному вигляді – питання часу...

Результати даного дослідження можна використовувати в навчальному процесі мистецьких

навчальних закладів задля формування новітнього підходу до класичних ідей.

Перспективи використання результатів дослідження. Представлені результати дослідження є початковою ланкою визначення особливостей творення графічних знаків за допомогою сучасних технік і технологій, що започатковує процес осмислення комп'ютерної графіки на тлі графічного мистецтва та засвоєння теоретичних знань.

Результати даного дослідження можуть слугувати також частиною історіографії екслібриса, а саме етапів його розвитку.

Цитовані праці

- Ваврух, Марія. «Екслібрис у творчості львівських художників-шістдесятників». *Вісник Харківської Державної Академії дизайну та мистецтв* 7 (2015): 93–8. Друк.
- Нестеренко, Петро. *Історія українського екслібриса*. Київ: Темпора, 2016. Друк.
- Нестеренко, Петро. «Мистецтво шрифту в екслібрисі, його часові видозміни». *Мистецтвознавство України* (2004): 326–33. Друк.
- Нестеренко, Петро. «Пам'ятки культури в дзеркалі українського екслібриса». *Пам'ятки України* 9 (2012): 2–5. Друк.
- Нестеренко, Петро. «Україна на міжнародних конгресах екслібрисистів». *Пам'ятки України* 9 (2012): 30–3. Друк.
- Нестеренко, Петро. «Український екслібрис ХХІ століття». *Пам'ятки України* 9 (2012): 40–62. Друк.
- Нестеренко, Петро. «Фантасмагорії Петра Малишка». *Майстри українського екслібрису*. Київ, 2018. 111–6. Друк.
- Kupkina, Marina. «Contemporary Internatioal Ex-Libris Artists». *U. Bookseller: Oak Knoll Books, ABAA, ILAB. (New Castle, DE, S.A.)*.17 (2013):135–140. Print.
- QR Code features. Web .14. 02.18 2016. <<http://www.qrcode.com>>

References

- Vavrukh, Mariia. «Ekslibrys u tvorchosti lvivskykh khudozhnykiv-shistdesiatnykiv». *Visnyk Kharkivskoi Derzhavnoi Akademii dyzainu ta mystetstv* 7 (2015): 93–8. Druk.
- Nesterenko, Petro. *Istoriia ukrainskoho ekslibrysa*. Kyiv: Tempora, 2016. Druk.
- Nesterenko, Petro. «Mystetstvo shryftu v ekslibrysi, yoho chasovi vydozminy». *Mystetstvoznnavstvo Ukrainy* (2004): 326–33. Druk.
- Nesterenko, Petro. «Pamiatky kultury v dzerkali ukrainskoho ekslibrysa». *Pamiatky Ukrainy* 9 (2012): 2–5. Druk.
- Nesterenko, Petro. «Ukraina na mizhnarodnykh konhresakh ekslibrysytyv». *Pamiatky Ukrainy* 9 (2012): 30–3. Druk.
- Nesterenko, Petro. «Ukrainskyi ekslibrys XXI stolittia». *Pamiatky Ukrainy* 9 (2012): 40–62. Druk.
- Nesterenko, Petro. «Fantasmahorii Petra Malyska». *Maistry ukrainskoho ekslibrysu*. Kyiv, 2018. 111–6. Druk.
- Kupkina, Marina. «Contemporary Internatioal Ex-Libris Artists». *U. Bookseller: Oak Knoll Books, ABAA, ILAB. (New Castle, DE, S.A.)*.17 (2013):135–140. Print.
- QR Code features. Web .14. 02.18 2016. <http://www.qrcode.com>

Подано до редакції 09.08.2018

Рецензенти:

Романенкова Ю. В. – доктор мистецтвознавства, професор;

Нестеренко П. В. – кандидат мистецтвознавства, доцент.